

Hovsep Hayreni: 1915 VE ÖNCESİ: KÜRT TARİHYAZIMINDA İNKARCI EĞİLİMLER ÜZERİNE - 2. Bölüm

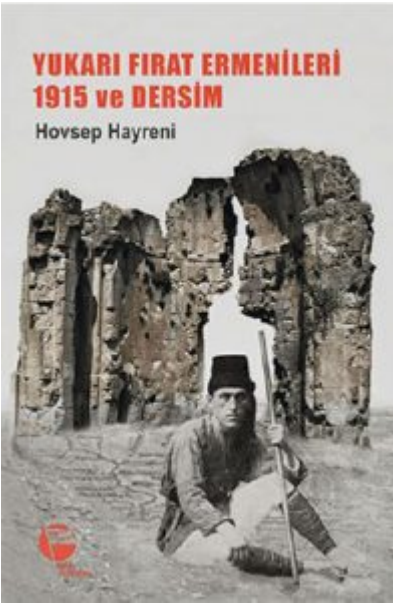
Posted on 20/09/2013

“Ermenilere soykırım yapılmadı, asıl onlar soykırım yaptı” diyen Türkler bu konuda yalnız değil; Halaçoğlu’nun Kürt versiyonu olarak anılmayı hak eden isimler var. Girişte belirttiğim gibi bunların öncülerinden biri, Kürt ulusal hareketinin pek itibar ettiği eski figürlerden Nuri Dersimi’dir. O Türk ordu ve istihbaratı ile Kürt hareketleri arasında ikili oynadığı [1] yıllardan sonra Dersim soykırımına girişilirken kaçıp gittiği Suriye’de Ermenilerin 1915 hatırasına yazdıkları kitaplarla tanışır. Türk devletinin insanlık suçlarını ortaya koyan bu tanıklıklarda Kürtlerin de rollerine değiniliyor olması kendisini kızdırır. Buna karşı etkili bir savunma ihtiyacıyla “Hatıratım” isimli kitabının içine “Ermeni Meselesi” başlıklı özel bir bölüm katar. Orada bir dizi hayali vahşet tablosu çizdikten sonra, kaynağının, aslında bildiğimiz dezinformasyon oyunları ile Türk genelkurmay daireleri olduğunu da açık eden şöyle bir bilanço verir:

“Gerek bizzat gördüğüm ve gerekse bazı Kürt subayları aracılığıyla temin ettiğim, gerekse bazı Türk harbiyesiyle ilgili dairelerdeki dosyalardan öğrendiğim ve aldığım bilgi üzerine ve özellikle Cemal Paşa’nın anılarında açıklanan yazı ve istatistiklerden, savaşın başlangıcı olan 1914 yılından 1919 yılı sonuna kadar Kürdistan’da yapılan zararın büyük çoğunluğu Kürtlerden olmak üzere 1,5 milyon insan mağdur olmuştur. Bu zararın çoğu Ermeniler tarafından bilfiil işlenmiş olan cinayetlerden ve katliamlardan ileri geldiği kesin olarak anlaşılmıştı”!.. [2]

✘ Yazarın eski dilde olan kitabı günümüz Türkçesine çevrilirken bazı kelimelerin

karşılıkları pek isabetli verilmemiş. Yukardaki “zarar” ve “mağdur” sözcükleri orijinal metinde “zayıat” ve “zayi” olarak geçiyor, ki bunlarla kastedilen can kayıplarıdır. Sonraki sayfalarda daha açık iddia etmek üzere; “Erzurum, Van, Bitlis ve diğer doğu illerinin Ruslar tarafından istilası sırasında (...) Ermeniler tarafından bu bölgede sakin olan Kürtlerden öldürülen ve miktarı 1,5 milyonu aşan katliam”dan dem vurur [3]. Bunlardan bizim anladığımız, Ermeni halkının 1,5 milyon kurbanlarını aynı rakamlı karşı suçlamayla eşitleme gayretkeşliğidir. Şunu da unutmamalıyız; Ermeni halkının verdiği o kadar kurban doğudan batıya bütün Osmanlı vilayetlerinde devlet gücüyle topyekün hedeflenmesinin sonucudur. Kürtler ise yalnızca doğunun çatışmalı yerlerinde sayıları birkaç bini geçmeyen Ermeni gönüllü grupları tarafından öyle muazzam ölçüde katledilmiş varsayılıyor. Acaba o yıllarda bahsini ettiği üç vilayetin toplam Kürt nüfusu ne kadardı? Cephelere giden ve dönmeyenleri de düşünün. Bu hesaplara savaştan sonra bölgedeki Kürt varlığı nasıl açıklanabilir? Üstelik yazar, Ermeni tehcirinin o katliamlara karşılık yapıldığını ve ölen Ermenilerin daha önemsiz sayıda (600 bin) olduğunu savunuyor. Bu noktaya tekrar dönmek üzere, Ermeni sorununun daha önceki süreçlerine dair yazdıklarını görelim:

“Hatıratım” kitabının “Ermeni Meselesi” bölümünde Dersimi, öncelikle doğu vilayetlerindeki Ermenilerin Kürt derebeyleri tarafından mağdur edilmelerine dair şikayetleri sorguluyor. Öyle bir olgunun varlığını örtülü şekilde inkar ederek, gerek Ermeniler, gerekse yabancılar tarafından dile getirilmesini “Kürtlere karşı cephe oluşturma” maksadına yoruyor. Ayrıca “19. asır başlarında II Sultan Mahmut Han, Ermeniler hesabına doğuda Kürdistan derebeylerine şiddetli darbeler vurmuş ve Ermenileri memnun etmek istemişti” diyerek, Osmanlı devletinin kendi çıkarları gereğince yaptığı askeri seferleri bile Ermeni istekleriyle açıklamaya çalışıyor. Bu konuya daha önce değinmiştim. Dönemin Ermeni

Patrikliği'nin itaatsiz Kürt beylerine karşı Osmanlı saldırganlığını desteklemiş olduğu acı bir

gerçektir. Doğudaki Ermeni halkının eski beylik düzeninden çektiği bütün sıkıntılara rağmen, devletin kanlı operasyonlarına arka çıkılması tasvip edilemez bir tutumdur. Fakat devletin yüzbinlik ordu gücüyle Ermeniler hesabına hareket ettiğini varsaymak bütünüyle akla ziyan bir yorum. Yazar devamında “İşte bu gibi nedenlerle Kürtler de Ermenilere karşı savunma durumunu almaya mecbur kalmış ve korunma tedbirleri düşünmeye başlamışlardı. İşte o andan itibaren Kürtlerle Ermeniler arasındaki dostluk ve sevgi bağları sarsılmaya yüz tutmuştu.” diyor. Kürtler için “korunma tedbirleri” diye bahsettiği şey, eski beyliklerin yitilmesinden sonra devletin göz yumduğu zorbalıklarla yeni feodal tahakküm çabaları ve özellikle Abdülhamit zamanında Ermeni ulusal taleplerine karşı devletle ittifak tazeleyerek kıyıcı roller oynama durumudur. Bunu biraz aşağıda “Kürtlerin cehaletleri yüzünden aldanarak, Ermenilere karşı ancak kendini savunma kabilinden saldırımları” şeklinde mazur göstermeye çalışıyor. Daha sonra bu tanımla çelişecek şekilde “kanlı sultanlara hizmet eden asalak aşiret liderleri”nden söz ediyor, fakat bu defa da onları Kürt milletinden ayrı tutmaya özen gösteriyor. [4] Nihayet olaylardan sözetmeye başladığında bu türden bir somut örnek zikretmiyor ve aslında kanlı sultanlara hizmet edenleri de “Ermeni saldırganlığına karşı meşru savunma” konumunda değerlendirdiği anlaşılıyor. Aşağıda bunun örneklerini görmek mümkün.

Yaptığı değerlendirmelerde sık sık Ermeni partilerinin Kürtlere karşı kindarlığından söz eden Dersimi, buna bir örnek olarak “Ermeni Taşnaklar’dan yazar Raffi, Kürtler aleyhinde kitap yayınlamıştır. Hand, Gayzer, Celalettin vb. gibi Ermeni basını Kürtler aleyhinde zehirler saçmaktadır” diyor [5]. Raffi’nin ölüm tarihi 1888. Taşnak partisi bundan iki yıl sonra kurulmuş. Yazarın düşüncelerinin partiyi kuranlara ve sonrakilere etki yapması bir yana, kendisinin Taşnaklı olması imkansız. Cümlenin kuruluşundan (bu belki günümüz Türkçesine çevirenin hatasıdır) Ermeni basın organları gibi okunan isimler ise Raffi’nin eserlerinden bazılarıdır. Onlarda “Kürtler aleyhinde zehirler” saçıldığını söylemek de ancak içeriğinden bihaber önyargılı duyumlara dayalı konuşmakla mümkündür. Kürtlerle en çok ilgili olan Celalettin isimli kısa romanını alalım mesela: Orada 1877-78 Osmanlı-Rus savaşının başlarındaki gerçek olaylardan bir kesit sunuluyor. Savaşın başında Osmanlı

Şeyhülislamı “gâvurlara karşı Cihad” ilan etmiş, Van Gölü’nün doğusunda Kürtlerin lideri Şeyh Celalettin de bu çağrıya uyararak kendi güçleriyle Bayazıd’a doğru dalga dalga akınlar yapmış; yolları üzerinde bulunan Ağbak’ın 24 Ermeni köyünü 15 gün boyunca talan etmiş, sakinlerini kılıçtan geçirip bir kısmını da esir almışlar. Kurtulanlar ise kaçıp İran tarafına sığınmış. İşte onlardan alınan bilgiler temelinde yazılan bir roman. Eğer orada Şeyh Celalettin, Ali Xan ve oğulları gibi İslami fanatizmle katliam ve işkenceler yapan kötü kahramanlar Kürt ise, onlara baskın verip yaralıları kurtaran romanın iyi kahramanı Mısto da Ezidi inancından bir Kürt’tür. Saldırı dalgası Parteğimeos Vank’a (manastır) ve yanındaki köye ulaşırken manastır rahibi Yeğiazar Vartabed’i uyarıp korunmaları için yardımcı olan Omar (Ömer) Ağa da Kürt’tür. [6] Öte yandan Raffi’nin eserlerinde çıkarıcı, sömürücü, devlete yaltaklanan Ermeni tiplerin eleştirisi de eksik değil. Kürtlerin toplum olarak geri yönlerine, soygun-talan gibi yaygın alışkanlıklarına ilişkin “yabani”, “haydut karakterli” gibi hoş olmayan bazı genellemeleri dışında, yaptığı kınamaların adresleri bellidir. Ama zaten asıl rahatsızlık nedeni o somut rollerin ortaya konması oluyor. Bu açıdan bakıldığında Teşkilat-ı Mahsusa çetelerinin insanlık suçlarını konu eden bir anlatım için “Türkler aleyhinde zehirler saçıyor” demek ile yukarıda söylenenin bir farkı yok. Dersimi daha ilerde 1915’in tanıklığını yapan kitaplara da çatarak aynı suçlamayı yapıyor. İsmi ve yazarını belirtmediği 1959 tarihli bir kitap için şöyle yazmış: “Diyarbakirli Cemilpaşazade Mustafa Bey’in milis kumandanlığı sıfatıyla Ermenilere yaptığı zulümden söz edilerek, Kürtlerin Ermenilere karşı sözde reva gördükleri katliamdan gerçek dışı bir tarzda zehirler saçılmakta” [7]. Oysa Diyarbakir’de yapılan katliamlar çok açıktır. Bahsi geçen milis kumandanı dahil bir çok şahsiyetin oynadığı rolü 1919 tarihli Tomas Mıgırđıçyan’ın raporu dışında Naci Kutlay gibi Kürt aydınları da ortaya koymaktadır.

Aynı yerde Nuri Dersimi, Ermeni halkının ulusal-demokratik mücadelesini ve reform taleplerini de suçlayıcı bir dille konu ediyor. Daha 1862 Zeytun isyanından başlayarak bütün Ermeni halk hareketlerini Rusların teşvikiyle açıklıyor. Esas hedefinin de Kürtler olduğunu ileri sürüyor. “1877-1878 Rus ve Türk savaşı esnasında gerek Rusya’da, gerekse doğu illerinde bulunan Ermeniler, Kürtlere çok büyük saldırıda bulunmuşlardır” diyor. Bu hiç

inandırıcı bir iddia değil. Osmanlı bölümündeki Ermeniler içinden Rus ordusunu kurtarıcı olarak gören ve destek çıkanlar olmuşsa da, bunların özel olarak Kürtleri hedefleme niyeti ve büyük saldırı yapacak güçleri olmamıştır herhalde. Devamında “Bulgarlar bağımsızlıklarını kazandıktan sonra artık Ermeniler tam bir bağımsızlık için İstanbul Patrikhanesi vasıtasıyla açıktan açığa çalışmaya başlamışlardı. Hatta Bulgar bağımsızlığından sonra Ermeniler hakkında bir özel maddeyi de Ayastefanos Anlaşması’na ilave etmeyi Ruslar aracılığıyla sağlamışlardı. Bu madde Berlin Anlaşması’ndan ithal olunmuştu” diyor. Bu da abartılı ve yanlış bir yansıtmadır. Gerçekte Ermenilerin Ayastefanos Anlaşmasına konmasını istedikleri şey, doğu vilayetlerindeki Ermeni halkının güvenlik sorunu başta olmak üzere mağduriyet koşullarını giderici reformlar ve Müslüman halklarla eşit olarak yerel yönetimlerde temsil edilmelerini sağlayacak bir özerklikti. Nuri Dersimi bu konularda o kadar üstünkörü kalem oynatmış ki, Ayastefanos ile Berlin anlaşmalarının sıralamasını da birbirine karıştırmış. Birincisi olan Ayastefanos’ta Osmanlı devletinin muhatabı yalnızca Rusya olup, reform uygulama alanında onun bir süre asker bulundurarak garantörlük yapması sözkonusuydu. Bu önlem Osmanlı yönetimini gecikmeden reform adımlarını atmaya mecbur edebilirdi. Fakat İngiltere ve Avusturya’nın Balkanlar üzerindeki çıkarları hesabına itiraz ettikleri o anlaşma Rusya’nın oluruyla geçersiz sayılıp aynı yıl Berlin Kongresi’nde altı büyük devletin (İngiltere, Rusya, Avusturya, Almanya, Fransa, İtalya) taraf olduğu yeni bir anlaşma imzalanınca durum değişti. Rusya başka tavizler yanında Erzurum, Bayezid ve Alaşgerd’deki askeri güçlerini hemen çekecek, aşağı yukarı aynı muhtevada kaleme alınan Ermenilere ilişkin reformların uygulanmasını ise artık hiç bir yaptırım şartı olmadan altı büyük devlet ortaklaşa denetleyecekti. Böylece görünüşte Ermenilere “hamilik” yapan devletler bayağı çoğalmış oluyor, fakat gerçekte sorun uluslararası diplomasinin basit bir oyun kartı haline geliyor ve Osmanlı devleti sözde yükümlü olduğu reformları istediği kadar savaşımla şansına kavuşuyordu. Yani sonuçta ortaya çıkan durum hiç de öyle Dersimi’nin yansıttığı gibi, Ermenilere bağımsızlık yolunu açacak türden değil, tam tersiydi. Ama kendisi, o gevşek reform sözleşmesinin Ermeni halkı tarafından zorlanmasını dahi haksız bularak Abdülhamit’in ayak diremesini olumluyor: “Ermenilerin kendilerinden sayıca çok fazla olan Kürtleri yönetimleri altına alacak şekilde

bir Ermenistan'ın kurulması konusunda ısrar etmeleri üzerine, Rusya'nın zorlamasıyla Avrupa devletleri tarafından 1880'de Babıali'ye Ermeni reformu konusunda bir nota verilmiş, fakat Abdülhamit Avrupa devletlerini susturmayı başarmıştı" diyor.

Ona göre 1894-96 arası 300 bine varan Ermeni kırımları da sözkonusu değildir. Veya sonunda Ermeniler katledilmişse kendi tahrik etmeleri sonucu olmuş sayılır. Bunu "Ermeni ihtilalcileri Van, Muş, Kığı dağlarında fedailer oluşturarak, karşılıklı sevgi ile bir arada yaşamakta olan iki unsuru birbirlerinin kanına susamışçasına birbirleri aleyhine davranmaya kışkırtmış, Kürdistan'ı kana boyamışlardı (...) Fakat Ermenilerin azınlıkta bulunmalarından dolayı Kürtler galip gelmişlerdi" diye savunur [8]. Böyle bir savunmayı o kırımların örgütleyicisi olan Abdülhamit bile yapamamıştır zamanında. Ermenilerin Kürtler gibi yaygın silahlı güçlere ve bir kaç yer dışında savaşçı geleneğe de sahip olmadıklarını hatırlatmak gerekir. Öyle zayıf bir konumdayken Kürtlere ve devlete savaş açar gibi saldırmış olmalarına inanmak mümkün mü? Gerçi buna da "Ermeni milliyetçileri, Batılı devletlerin dikkatini çekip müdahalesini sağlamak için mahsus kışkırtıcı hareketler yaparak kendi halklarının kıyımına sebep olmuşlardır" şeklinde kılıf uydurmaya çalışanlar var. Ama olgulara bakılınca mızrak çuvala sığmıyor.

Nuri Dersimi, 1908 Meşrutiyet ilanından sonraki Ermeni hareketini ve demokratik taleplerini de aynı şekilde suçlamaya devam ediyor. Doğuda Ermenilerle Kürtler arasındaki arazi meselelerinin incelenmesi için İttihat ve Terakki'nin göstermelik bir komisyon kurmuş olmasını dahi tepkiyle karşılıyor. "Sonuç olarak bu politikalar terk edildi, ancak meşrutiyet idaresinden bir hayli hak elde eden Ermeniler, sürekli ve hatta açıkça çalışmalarına devam etmekten asla vazgeçmiyorlardı" diye ekliyor. Oysa meşrutiyetin ilk başta yarattığı iyimserliğe rağmen elde edilen önemli hiç bir kazanım olmamıştı. Mücadelenin devamını "aşırılık" gibi gösteren yukardaki sözler dönemin Dahiliye Nazırı Talat Paşa'nın tutumunu andırıyor. Aynı mantıkla bugün de Kürtlere "Bir çok hak tanındı, daha ne istiyorsunuz?" denildiğini hatırlatmakta yarar var. Hepsi bu değil. Dersimi, o yılların Türk basınından izlediği biçimiyle adım adım Ermenileri suçlamaya devam ediyor. Adana'daki 1909 Ermeni

katliamı için “Anlatıldığına göre olay Adana Ermeni Patriği Mosyö Muşakın’ın emriyle Ermeniler tarafından başlatılmıştı” diyor. Burada ismini anmadan referans verdiği kaynak, olayın sorumluluğunu Ermenilere yıkma çabasındaki Cemal Paşa’nın yazdıklarıdır. Sonra Abdülhamit’ten beri yüzüstü kalan reform taleplerinin yeniden yükseltilmesini Ruslarla anlaşmalı gizli bağımsızlık planlarının sahneye konulması şeklinde yorumlayarak şöyle devam ediyor: “Nihayet 22 Mayıs 1913’te Rusya Dışişleri Bakanlığı, Ermeni reformu için Türkiye’den şiddetli isteklerde bulunmuştu. Bundan cesaret alan Ermeniler aynı tarihte İstanbul’da çok büyük milliyetçi gösteriler düzenlediler ve Ermeni alfabesinin bilmem kaçınıcı yıl dönümünü kutladılar.” [9]

Bu yaklaşımla Dersimi bir bakıma Talat Paşa’yı bile geride bırakmıştır. Zira milliyetçiliğin paravanı gibi gösterdiği kutlamalar, Ermeni kültür tarihinin büyük dönüm noktalarıyla ilgili olup, devlet adamlarının da katıldığı yasal bir zeminde gerçekleşmiştir. Ne olduğunu anlamak için Pars Tuğlacı’nın o yıla ait basın derlemelerinden şu haberi okumak yeterli: “Ermeni harflerinin icadının 1500. ve Ermeni matbaacılığının 400. yıldönümü [10] dolayısıyla Dersaadet-Kumkapı Surp Asdvadzadzin (Meryem Ana) Kilisesi’nde, Gedikpaşa’da, Pera’daki Petits Champs Tiyatrosu’nda, Taksim Bahçesi’nde (Jardin), Kadıköy’de düzenlenen ve 20 bine yakın kişinin izlediği parlak kutlama törenlerinde önemli devlet adamları ve görevlileri, yalnız hazır bulunmakla kalmayıp, Ermeni alfabesi anısına halka açık yerlerde düşünce ve duygularını sözle dile getirerek törenlere katıldılar. (24-26 Ekim 1913)” [11]. Haberin devamında törenlere katılan devlet erkânından isimler sayılıyor, ki bunlar arasında Dahiliye Nazırı Talat Bey’in kendisi de var. O bile kutlamaları “milliyetçilik”le suçlamaya ve önlemeye çalışmamış, ama kırk yıl sonra olayı hatırlayan Dersimi tam bir siyasi gösteri gibi ve bayağı çekemezlik içinde yansıtıyor.

Bundan sonra tekrar Ermenilerin talep ettiği reformlara değinen yazar, bunları “Kürdistan’da haksız üstünlük” çabası olarak tanıtır. 1914’te hükümetin aşağı yukarı aynı muhtevasıyla kabul etmek zorunda kaldığı 1895 tarihli memorandumun maddelerini aktardıktan sonra; “İşte bu projeye göre Kürt bölgeleri tamamiyle Ermenilerin idaresi altına

giriyordu. Kürt milleti de Ermenilere esir olacaktı” diye yansıtır [12]. Ermenilerle Kürtlerin içiçe yaşadıkları yerlerde her ikisinin de yararlanacağı dengeli bir özerklik yerine Kürt beylerinin fiili imtiyazlarını sürdürecekleri eski sistemden yana konuşur.

Oysa o ümmetçi sistem içinde Kürtlerin ulusal-kültürel haklarına dair birşey yoktu. “Esaret” diye tanımladığı reform planı ise eğitimin milli dillerde yürütülmesini, dolayısıyla Kürt okullarının da açılmasını öngörüyordu. Reform kapsamına giren altı şark vilayetinde Türkçenin yanısıra Ermenice ve Kürtçenin de resmi dil olarak işlev kazanması, devlet daireleri ve mahkemelerde kullanılması mümkün olacaktı. Yerel idare meclislerinin başlangıç olarak eşit sayıda Müslüman ve Hristiyan üyelerden oluşması öngörülüyordu. Zamanla nüfus sayımlarının gösterdiği reel oranlar dikkate alınacaktı. Polis ve jandarma kuvvetleri ile mahkeme heyetleri de eşit ağırlıklı oluşturulacaktı. Vali, mutasarrıf ve kaymakamların seçiminde ayırım yapılmayacak, bu yetkililer hangi dinden olursa yardımcıları diğer dinden olacaktı. Reform kapsamındaki altı vilayet (Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakir, Harput, Sivas) bir büyük eyalete çevrilecek, bunun başına ise yerli Hristiyan yada Avrupalı bir genel vali getirilecekti. Sonradan Trabzon da ilave edilerek yedi vilayetten iki eyalet düzenlenip başlarına birer Avrupalı genel müfettiş tayini benimsenmişti.

Bu formülün yeterince adil olmadığı söylenebilir. Eşit sayılar yerine nüfus oranları ölçüsünde temsil, ayrıca dinsel olmaktan çok ulusal aidiyetlere göre bileşim veya dinsel açıdan heterodoks (Kızılbaş, Ezidi vb) cemaatleri de dikkate alan bir yaklaşım gibi pek çok noktadan tartışma yürütülebilir ve yürütülmesi de gerekirdi. Fakat belirtmekte yarar var ki, bu reformları gündeme getiren esas olgu yada en yakıcı sorun, o zamana kadar yüzde yüz Müslümanlardan oluşan yerel idare koşullarında Hristiyan halkların çok mağdur olmasıydı. Özellikle Ermeni köylüsünün Müslüman ağalar ve beyler elinde çektiği sıkıntı, maruz kaldığı zorbalık ve haksızlıklar reform taleplerini en baştan bir güvenlik ihtiyacı olarak gündeme getirmişti. Abdülhamit döneminde bu talepler savsaklandığı gibi, kırımlar ve göçe sevk edici koşullarla Ermeni nüfus daha da azaltılmış, ayrıca idari sınırlar Müslüman ağırlığını pekiştirecek yönde tekrar tekrar değişime uğratılmıştı. Bütün bunlar dikkate alındığında

Hristiyanlar lehine pozitif ayrımcılık yapmayı gerektiren bir durum olduğu inkar edilemez. Özerk bölgenin başına Avrupalı Hristiyan bir genel vali/müfettiş getirilmesi de bu aşırı güvensiz ortam nedeniyle düşünülmüş bir formül olmalıdır.

Bu formülleri şekillendiren Ermeni ulusal öncüleri değildir. Reform talebi Ermeni halkından gelmesine rağmen onun kapsam ve biçimini belirleyen komisyonlarda Ermeni temsilci bile bulunmamıştır. Daha en baştan Berlin Anlaşması'nda yer verilen ifadelerle sorunun "Ermenileri Kürt ve Çerkezlerden korumak" şeklinde konulması büyük bir talihsizlik olmuştur. Bunu tercih eden Osmanlı ve Batılı müzakereciler Ermeni halkının şikayetlerini önemser gibi gözükürken, aslında devletin sorumluluğunu gizlemiş ve sözkonusu toplulukları daha fazla Ermenilere karşı körüklemiş oluyorlardı. Nitekim onu izleyen yıllarda Abdülhamit Kürtleri "bakın Ermeniler size karşı tedbir istiyor" diye kışkırtacak ve geliştirdiği tepkileri de reform yapmamak için kullanacaktı. Ermeni-Kürt ilişkilerini inceleyen bütün önemli Ermeni araştırmacılar bu yaklaşımı Avrupalıların ortak olduğu bir oyun olarak eleştirir. [13]

Sorunun o şekilde konmasına Ermeni kurumlarının itirazı olmamışsa bu da bir zaaf ve oyuna gelme sayılır. 1860'lardan itibaren doğu vilayetlerinden İstanbul'daki Patriklik ve Ermeni Milli Meclisi'ne gelen sayısız şikayet içinde Kürt ve Çerkes grupların fiili saldırıları önemli bir yer tutmasına rağmen, bunlar devletin düzeninden kaynaklı ve onun gözyumması ile devam eden şeyler olduğuna göre; güvenlik sorununun tek tek fail gruplara işaret edilmeden, "millet-i hakime" (Müslüman kesim) karşısında dezavantajlı Hristiyan unsurların korunma ihtiyacı olarak formüle edilmesi doğru olurdu. Böyle bir yaklaşım "kanun önünde eşitlik" getirdiği söylenen Tanzimat ve İslahat düzenlemelerinin kağıt üzerinde kalmasına da ciddi bir itiraz teşkil ederdi. Yerel yönetimlerde hemen hiç yeri olmayan Hristiyanların adil ölçülerde temsil edilmelerini istemek bu durumda daha net anlaşılır ve ihtilafli gruplara karşı tersinden hakimiyet kurma gibi yanlış yorumlara pek imkan vermezdi. Buna ilaveten reformların somut bir tasarıya dönüştürülmesinde çeşitli kimlikleri kendi önerileriyle katılmaya teşvik etmek gerekirdi. Doğu vilayetlerinde Ermeni nüfusuyla aşağı yukarı eşit

(kimi yerde daha fazla, kimi yerde daha az, fakat genellikle ilk iki sırayı paylaşır durumda) ağırlığı olan Kürtlerin, oluşturulacak bir özerklik içinde kendilerini görmeleri çok önemliydi. Bunun olmadığı durumda, reform projesi her ne kadar “Ermenistan” adında bir özerklik önermese de, işin rengini öyle göstermek ve Kürtleri o projeye karşı çevirmek kolaydı.

İşte Nuri Dersimi'nin sonradan durumu değerlendirirken bile yaptığı şey, o dönem reformları önlemek için Kürtler arasında pompalanan havayı gerçekliğin yerine geçirmek oluyor. Böylece o “Kürt bölgeleri tamamiyle Ermenilerin idaresi altına giriyordu” derken, iki türlü yanıltmaya başvurmuştur. Birincisi o bölgelerin aynı zamanda Ermeni bölgeleri oluşunu yadsıma; ikincisi projenin öngördüğü dengeli Müslüman-Hristiyan temsiliyetini dikkatten kaçırma durumudur. Önceki yüzyıllar zarfında Kürt beyliklerinin daha yoğun Ermeni nüfus üzerindeki tahakkümünü sorun etmezken, onun tersine bir tahakküm getirmeyen yeni projeyi “Kürtler için esaret” diye nitelemesi gerçekten çok ilginç. Öngörülen muhtevasıyla sağlanacak özerkliğin, hiç değilse getireceği demokratik haklar bakımından yalnız Ermeniler için değil, Kürtler için de önceki durumdan daha iyi olacağı; feodal beylerinin sahip olduğu avantajları bir parça kısıtlamaya karşılık halkının ulusal-kültürel haklardan yararlanarak gelişmesine imkan sağlayacağı açıktı. Özerk bölgede Türkçenin yanında resmi dil statüsü hem Ermenice, hem de Kürtçe için yenilik olacaktı. Anadilde eğitime gelince, bu Ermenice için zaten onyıllardan beri mevcut ve iyi kötü her bölgede sayıları artan okulları ile işlerlik halindeyken, asıl o güne kadar mevcut olmayan Kürtçe eğitim için yepyeni bir başlangıç anlamına geliyordu. Üzerinden yüz yıl geçti; o günkü reform planının havaya uçurulmasından sonra Kürtler öyle bir başlangıç şansına bir daha hiç erişemedi ve halen de (son 30 yıllık silahlı mücadelenin ardından “barış ve çözüm süreci” diye umutlandırıldığı aylardan sonra bile) anadilde eğitim için zar açlatılıyor. 1895 ve 1914'ün sabote edilmiş reform projelerinde açıkça yeri olan Kürtçe eğitim hakkı, 2013'ün şu kasvetli günlerinde hükümetin hokus-pokus açacağı “demokratikleşme paketi”nden yine çıkmayacak gözüküyor.

Aslında bu paradoksu bütün olumsuz yargılarına rağmen Nuri Dersimi'nin kendisi de

görmüştür. Öyle ki, “Kürt milleti Ermenilere esir olacaktı” dedikten hemen sonraki paragrafında şu fikri yürütmekten kendini alamıyor: “Şayet sözkonusu bu proje uygulansaydı, Kürtler hakkında bir taraftan da hayırlı olurdu kanaatindeyim. Çünkü bu projenin 16. faslının 1.2.3. bentlerinde zikr edildiği üzere öncelikle eğitim milli dil üzerinde yürütüleceği için, başlangıçta bu maddeye istinaden Kürt okulları kurulacak ve büyük önem taşıyan Kürt kültürü gündemden güne gelişecek ve felaketimizin büyük nedeni olan cehalet bir derecede ortadan kalkacaktı”. Hatta özerk bölgenin Rus nüfuzuna girme ihtimali için de öyle kötü konuşmazken, şu cümlesiyle asıl karşıtlık noktasını göstermiş oluyor: “Diğer taraftan Kürdistan’da azınlıkta bulunan Ermenilere karşı da doğal olarak kültür konusunda ilerlemekte olan Kürt milleti, ilmi, edebi ve coğrafi noktalara dayanarak öz vatanlarını korumayı, savunmayı başaracaktı” [14]

İşte bütün mesele!.. Yazar demokratik anlamda her iki halk için yararlı olacak hakları birlikte daha da genişletme ve ortak vatanlarında özgürce beraber yaşama koşullarını geliştirme anlayışı yerine, inkarcı ve hasmane sözleriyle asıl kendi üstünlük arayışını ortaya koyuyor. “Kürdistan’da azınlıkta bulunan Ermeniler” vurgusu “Ermenilerin haksız üstünlük kurmak istedikleri” fikrini vermek içindir. “Kürdistan mı, Ermenistan mı?” tartışmasında iki tarafın da kendine yontucu davranmış olduğunu söyleyebiliriz. Ama eğer salt o günkü demografik dengelere değil, tarihsel gerçeklik ve yakın dönemlerin zora dayalı değişim boyutlarına da bakarsak, Ermenilerin o alanı Batı Ermenistan saymaları, Kürtlerin Kuzey Kürdistan saymalarından daha geçerli dayanaklara sahipti. Osmanlı hakimiyetinin başlarında Ermeni nüfusun mutlak çoğunluğa sahip olduğu sancaklar, kazalar hiç az değildi. Doğu bölgelerine ait 16. yüzyıl tahrir defterlerinin dökümü yapıldıkça bu durum net olarak görülüyor. Bölgede devletin İslam unsurunu kayıran politikaları, Kürt beyliklerinin sahip olduğu avantajlar ve bir dizi mağdur edici olaylar sonucu Ermeni halkı zorunlu göç etme, din değiştirme ve kimlik yitimiyle azalırken, Kürt nüfusu güneyden kuzeye doğru daha fazla yayılma ve onların yerini doldurma durumunda olmuştur. Göçebe aşiretlerin tarım alanlarını gaspederek yerleşik Ermeni köylülerini yerinden etmeleri de eksik olmamıştır. Bu erken değişimler bir yana, en son reform meselesi gündeme geldikten sonra ilgili alanda Ermeni

halkını eritmek için yapılanlar ve sonuçları da büyüktür. İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nin verileriyle 1882'de Osmanlı Ermenilerinin toplam nüfusu 2.660.000 olup, bunun 1.630.000'i Vilayet-i Sitte (altı doğu vilayeti) içinde yaşıyordu. Aynı Patrikhane'nin 1912 yılı sayımında ise bu altı vilayetin Ermeni nüfusu 1.018.000'e düşmüş, yani 30 yılda 612.000 azalma olmuştu. Bu durum özellikle 1894-96 kırımları, din değiştirmeler ve sonraki yıllar boyu kalanları göçe zorlayıcı aleyhte uygulamaların ürünüydü. [15]

“Ermenilerin azınlık olduğu”ndan bahsedilirken dikkatten kaçırılan şu durumu da belirtmek gerekir. Ümmete dayalı Osmanlı sisteminde bütün Müslümanlar tek bir millet gibi ele alınıyor ve nüfus sayımlarında blok olarak Müslüman kategorisi her yerde çoğunluk oluşturuyordu. Hristiyan halklar ise hem etnik, hem de mezhepsel aidiyetlerine göre ayrı ayrı tasnif edilerek sayıldıkları için en ağırlıklı oldukları vilayetlerde bile “azınlık” görünmeye mahkum oluyorlardı. İşte Ermeni halkının tarihsel anavatanı olan bölgede o güne kadar eritilmiş haliyle bile azımsanmayacak olan yoğunluğu, öyle bir istatistik sistemine ek olarak rakamlar üzerinde oynama yoluyla da resmiyette kuşa çevrilmekteydi. “Azınlık” sayılan Ermeniler karşısında “çoğunluk” görünen Müslümanları Kürt, Türk, Çerkez, Arap ve diğer etnik gruplarıyla ayrı ayrı salsalar, hiç biri kendi başına salt çoğunluk olmayacağı için, yalnızca göreceli çokluk-azlık durumlarından sözetmek mümkün olabilecekti. Dolayısıyla o karmaşık yapıya uygun bir düzenleme gerekirdi. Ermenistan ve Kürdistan coğrafyalarının artık fazlasıyla iç içe geçmiş olduğunu gözetken ortak bir özerklik ve ardından da federatif bağımsızlık amacı güdülebilirdi. N. Dersimi sözkonusu süreç için böyle makul fikirler yürütmezken, Batı Ermenistan'ı yutup hazmedecek bir Kürdistan tasavvuru yapmıştır. Kürt halkının eğitim yoluyla gelişmesini bile bu perspektifle önemseydiği anlaşılıyor.

Nihayet reform hikayesini büsbütün sona erdiren savaş dönemine gelince, yazarın kanıtlamaya çalıştığı şey, bu defa reform projesi yerine artık doğrudan Rus ordusuna dayalı olarak, yine “Ermenilerin Kürtleri tasfiye etme girişimleri” oluyor. Konunun başında kısaca değindiğimiz bu süreçle ilgili çizdiği tabloya daha yakından bakalım:

“1914 yılında Dünya Savaşı başlamıştı. Ben doğu cephesinde Erzincan’da görevliydim. Olup bitenlerle yakından ilgilenmeyi kendime görev saymıştım. Kürtler’in Ermeniler’e karşı gösterdiği iyilik dolu hizmetlerine karşı Ermeniler’in Kürtler’e karşı reva gördükleri zulümden sözedelim” diye bir giriş yaptıktan sonra kendi gözlem alanının çok uzağındaki Bitlis taraflarından “Ermeni mezalimi” tasvirlerini -bizzat görmüş veya yakından duymuş gibi- sayıp döküyor. Sonra nispeten yakın bulunduğu yörelere gelerek şöyle sürdürüyor: “1915’te Ruslar Pasinler’i işgal edince Muş, Gumgum (Varto), Gêxi (Kiği), Palu bölgelerindeki Ermeniler, açık olarak isyan ettiler ve çeteler halinde Kürt köylerine saldırmaya başladılar.” [16]

Bu iddia kesinlikle gerçek dışıdır. Ermenilerin anılan yerlerde hiç bir isyan hareketi olmamıştır. Kiği ve Palu çevrelerinde yaşanan gelişmeleri bu bölgelere ait Ermenice kaynaklardan ayrıntılı şekilde incelemiş biri olarak biliyorum ki, bir tek Kiği’nin Xups köyü dışında tehcire karşı direniş gösteren bile olamamıştır. Muş’ta, Varto’da yine isyan yoktur. Bölgede bulunan Taşnak liderleri pasif bir bekleyiş içinde kalır. Ancak Muş şehri askeri ablukaya alınıp tutuklama ve katliamlar başlatılınca bazı mahallelerde silahlı direniş gösterilir. Bunlar da ima edildiği gibi 1915’in ilk aylarında değil, Mayıs ve Haziran aylarında yaşanmıştır. Muş ovasının Ermeni köyleri çoğunlukla ateşe verilmek suretiyle sakinleri katledilir. Ruslar burayı ele geçirdiklerinde bir tek Ermeni bulamazlar. Ama o sıralar Türk ordusunun bir subayı olarak soykırım mekanizmasının içinde bulunan Baytar Nuri, sonra da Türk özel harp cihazının yalanlarıyla haşır neşir olarak hazırladığı inkarcı tarih tezinin Kürt versiyonunu şöyle sürdürüyor: “Savaş devam ettiği sürece Ermeni silahlı güçleri Kürtlere, Kürt köylerine, kadın ve kızlarına merhametsizce saldırarak yüzbinlerce Kürd’ün kanının dökülmesine neden oldular. Bu savaş esnasında Ermeniler’in Kürdistan bölgesinde işledikleri suçlar haddini aşmış ve bir çok Kürt ocağı sönmüş ve bu vahşi zulümlerden evlatlarını kaybeden anneler, kocalarını ölmüş gören gelinler karalar giyinmişlerdi. Babaları Ermeniler tarafından öldürülen binlerce öksüz Kürt yavrusu harabe damların duvarları önünde aç ve çıplak dilenmiş ve açlıktan ölmüşlerdi. Bu zulüm 1917 yılı 18 Aralık tarihinde Erzincan’da Rus ordusuyla Osmanlı ordusu arasındaki anlaşma imzalanıncaya kadar bütün

şiddetiyle devam etti...” [17]

Nasıl oluyor da 1915 yaz aylarından sonra Ermeni nefesinin bile kalmadığı yerlerde Kürtlere karşı aralıksız “Ermeni vahşeti” sürüyor? Bunun gerçeğe ve mantığa aykırılığını bizim söylememize gerek yok, kendisinin “Kürdistan Tarihinde Dersim” isimli diğer kitabında o yıllara dair yazdıkları daha farklıdır ve kendi kendini tekzip eder. Gerçi Ermeni halkının imhasını orada da pek konu etmemiş, ama hiç değilse katliam ve tehirden kaçan Ermenilerin Dersim’e sığınmalarını, sonra Erzincan’daki Rus ve Ermeni güçleriyle Dersimli Kürtlerin ittifak arayışlarını anlatırken gerçeğe yakın bir tablo çizmiştir. Ermeni gönüllü birlikleri orada hiç de “Kürtlere saldıran caniler” değil, hatta Dersim açısından kendi ifadesiyle “kardeş” güçlerdir. Rusların çekilmesi ardından Erzincan’daki Ermeni güçlerinin Kürt köylerine saldırma hikayesi bile o kitapta çok şaibeli, esasen Dersim’i kendi tarafına çekmek isteyen Türk tarafının yaydığı bir tehlike söylentisi olarak geçer. Seyit Rıza’nın bu şekilde dolduruşa getirilip Erzincan ve Erzurum’a kadar Türk kumandanı Deli Halit eşliğinde sefere sürüklenmesini de hayıflanacak bir durum olarak ve “derin acı” duyduğunu belirterek anlatır.[18]

Evet, orada “keşke dost ve kardeş Ermenilerle Dersim Kürtleri anlaşabilse ve ortak düşmanları olan Türk devletinden bağımsızlıklarını kazanabilselerdi” havası hakim. “Hatıratım” kitabındaki özel bölümde ise tam tersi. Öyle ki burada uydurduğu yalanlara Seyit Rıza’yı da ortak ederek, onun Erzincan’dan bir vahşet tablosunu “hüngür hüngür ağlayarak anlattığı”nı söylüyor. Devamla Kars yönünde çekilmeye devam eden Ermenilerin daha ne vahşetler yaptıklarına dair, hiç bir yer ve şahıs ismi, hiç bir kaynak belirtmeden tüyler ürpertici sahneler döktürüyor ve yine “yüzbinlerce Kürdü yaktıklarını” öne sürüyor. “1918 yılının son aylarında Kürdistan’da dehşetli bir açlık baş göstermişti. Bu da Ermeniler’in yaptıkları zulümlerden ileri geliyordu. Ermeni zulmü Kürdistanı her türlü tarımcılık faaliyetinden yoksun bırakmış, memleketi harabeye çevirmişti. İşte bu nedenle 1919 yılının ilk baharında güçten düşen birçok Kürt açlıktan öldü” diyerek, 1915’te Ermeni çiftçi ve zanaatçısının yok edilmesinden beri yaşanan genel ekonomik çöküntünün vebalini

yine tam tersi iddialarla Ermenilere yüklüyor. [19]

Ermenilere yapılanı bir yerde güç bela ifade edebilen yazar, basite aldığı bu olguda ise Kürtlerin bir sorumluluğu bulunmadığına vurgu yapıyor: “Savaş sırasında Türkiye Hükümeti 1915’de bir kanun yayınladı ve bu kanuna göre Ermenilerin Mezopotamya’ya göçettirilerek savaşın sonuna kadar orada iskan edileceklerini bildirdi. Sonuç olarak bu kanun, Ermenilerin katliamını öngören gizli emirlerle uygulamaya kondu. Adana-Halep üzerinden Mezopotamya’ya gönderilmelerine karar verilen Ermeniler, yollarda Türk teşkilatı tarafından imha edildiler.” diye özetliyor. Yollarda imha işinin özellikle Kürtlere havale edilmiş olduğunu gözardı etmek için tehcir güzergâhlarının yalnız Kilikya tarafındaki küçük bir bölümünü sözkonusu edip, Batı Ermenistan ve Kürdistan içinden geçen çok sayıdaki ana arterlerini ve daha kanlı olan bölümlerini dikkatten kaçırıyor. Neden yalnızca Türk teşkilatı dediğine açıklık getirmek ister gibi “Çünkü” diyor “İttihat ve Terakki Cemiyeti mülkiye memuruna bu konuda gerekli talimatı vererek haricen de Ermeni katliamını Kürtlere yükleyecek yüzbin türlü hile ve yalanlara başvurmaktan da geri durmamıştı.” [20]

Hemen sonra Ermeni sürgünlerini de, kırımlarını da dengelemek, hatta kat be kat onlara fark atmak üzere şöyle hayali mukayeseler yapıyor: “Rus istilasını esnasında Ermeni zulüm ve cinayetlerinden kurtulmak için Diyarbakır üzerinden Halep ve Adana yoluyla Konya’ya ve Erzurum-Erzincan’dan Sivas’a sığınmış olan zavallı Kürt göçmenlerinin gösterdikleri manzara, Ermeni göçünden daha az kötü değildi. Fakat dünya kamuoyu bu konuda Kürtler için hiçbir şey yazmadı. Tersine Kürtler’in aleyhinde raporlar verildi. Kürtlerin felaket ve sefaletini edebi bir dille tasvir etme gereğini Alman ve Amerikan misyonerleri vicdanlarında hissetmediler. Doğu Anadolu illerinden 1,5 milyon Ermeni göç ettirildiğini ve bunlardan 600.000 Ermeninin yollarda katliama maruz kaldığını yazan Avrupa barbarları Erzurum, Van, Bitlis ve diğer doğu illerinin Ruslar tarafından istilası sırasında yukarıda belirtildiği üzere Ermeniler tarafından bu bölgede sakin olan Kürtlerden öldürülen ve miktarı 1,5 milyonu aşan katliamdan bir nebze olsun söz etmediler” diyor.

İşi bir de böyle serzenişe dökünce daha inandırıcı olacağını sanmıştır. Fakat gerçekten de bir tuhaflık yok mu bu işte? Ermenilerin iki buçuk katı katledilmiş varsayılan Kürtler için neden hiç bir yerli yabancı gözlemci birşey yazıp çizmemiş? Peki ya kendileri? Onlar da eğitim düzeyinin düşüklüğünden dolayı yazamamış denebilir mi? Böyle denilip geçilemeyeceğini, zira o gün değilse bir kuşak sonra yetişenlerin pekala yazabilecek olduğunu yazarın kendisi de aklından geçirmiş olmalı ki; daha geçerli (!) bir başka gerekçe gösteriyor: “Şimdiye kadar Kürt aydınları tarafından Ermeni zulmü hakkında bir kitap yada broşür yayınlanmadı ve yazılmak istenmedi. Çünkü özellikle Ermenilerden zulüm gördüklerinden şikayet etmek, ağlamak ve sızlanmak için yazılar yazmak, yayınlar yapmak onların yaradılışlarına aykırı bir davranış olur. Böyle bir şeyi kendilerini aşağılayacağını düşünerek, tenezül etmemişlerdir”!..

Bu da son derece enteresan. Böylece sözkonusu boşluğu bir “yüce gönüllülük” nişanesi olarak gösterip Ermenilerin yazılı hafızalarını ise “düşkünlük” anlamında yeriyor. Halbuki Kürtlerin “yaradılışına aykırı” dediği şeyi, kendisi uyduruk ve mesnetsiz biçimlerde olsun pekâlâ yapabilmiştir. Ermeni tanıklıkları için “kendini acındırma” veya “kin-nefret dökme” dediği durumda kendi yaptığının nasıl birşey olduğunu hiç sorguladığı da olmamıştır. Buna rağmen şu tip uyarılarla “kardeşlik ve birlik” isteğinden dem vurması ise kitabın en samimiyetsiz yönünü oluşturuyor:

“Ermeni aydınları bugüne kadar Erzurum’un, Bitlis’in, Van’ın, Diyarbakir’in, Elaziz’in, Dersim’in Ermenistan olabileceği hayalinden vaçgeçtiklerini ispat ettikleri takdirde vatandaşları ve ırkdaşları olan Kürtlerle dostça bir hayat geçirmeye başlamış olurlar kanaatindeyim. Aksi takdirde arada bulunan bu nefretin devamı her iki unsurun gelecekte felaketine yol açacaktır. Üzücü durumların ortaya çıkmasını önlemek için öncelikle Kürtler aleyhine yazılmış olan gerek eski ve gerekse yeni kitap ve yayınların Ermeni aydınları tarafından yakılmak suretiyle tamamen ortadan kaldırılması ve bizzat Türkler tarafından her iki kardeş unsurun arasına saçılmış olan bu uğursuz ayrılık tohumundan ötürü bir unutkanlık perdesi çekilmesi gerekmektedir... Dileğimiz her iki kardeş ve mağdur unsur

arasında gerçek ve samimi bir ittifak kurularak, geçmişin tamamen unutulmasına çalışmak; her iki milletin yeni nesillerinin ruhuna birlik ve kardeşlik hissini perçinlemekten ibarettir” [21]

Kürt siyasi çevrelerinde halen oldukça itibar edilen bu tarihsel figür ile İttihatçı Türk geleneğinin zihniyet parametrelerindeki çakışmalar kolayca farkedilebilir. Soykırımdaki kollektif sorumluluk paylarıyla yüzleşmeyi asla istemeyenler Ermeni halkının kayıtlı belleğine ateş püskürüyor, inkara sığınıyor, karşı suçlama için yalanlar üretiyor ve en sonu çıkış yolu olarak da “karşılıklı topyekün unutma”yı dayatıyorlar. Bugün de böyle tehditvari yaklaşımlarla kardeşlik-dostluk lafı edenler var. Eğer ki öyle daha iyi kardeş olunuyorsa, kendilerine karşı yapılan onca inkarcılık ve haksızlıkları sineye çekerek Kürtler de Türklerle “bin yıllık kardeşlik”lerini pek güzel yeniden yaşayabilir, tadını çıkarabilirler demektir. Ama görüldüğü gibi öyle olmuyor. Vicdani olmayan yaklaşımlar sonuçta kulağa hoş gelen temennilerle de bitse gönülleri kazanamıyor.

Dersimi son sözlerinde samimi olsaydı, adını andığı yörelerde Ermeni halkının binlerce yıllık mirasına saygılı bir üslupla konuşur, artık oralarda Ermeni varlığının kalmamış olmasına dair üzüntü belirtir, oraların tekrar Ermenistan olabileceği hayalinin zaten gerçekleşmeyeceğini bilerek o hayalden “vazgeçtiklerini ispatlama” gibi inadına duyguları örseleyici ultimatolar vermez, tersine soykırım öncesi karışık nüfuslarıyla Ermeniler ve Kürtlerin ortak vatani olan o yörelerde bir gün yeniden beraber yaşama arzusunu dile getirirdi. Yine “Kürtler aleyhine yazılmış” dediği kitap ve yayınların bizzat Ermeni aydınları eliyle yakılmasını (!) istemek yerine, “gerçekten haksızlığa varan veya genelleştirici olan ithamların özeleştirisini yapsınlar” gibi nispeten akli başında çağrılar yapmaya çalışırdı. Ama zaten öyle birşeye yüzünün tutması için önceki sayfalar boyunca Ermeniler aleyhine kendi yaptığı muazzam iftiraları yapmamış olması ve az-çok vicdani bir muhasebe yürütmesi gerekirdi. İşte o taktirde bahsedeceği kardeşlik ve birlik duygularının samimi olarak algılanma ve karşılık bulma şansı olabilirdi.

20/09/2013

[1] Nuri Dersimi'nin yaşam öyküsü, içinde bulunduğu kurum ve çevreler, 1. Dünya savaşındaki asker konumu ve İttihatçılarla yakınlığı, sonra bir yanda Türk ordu ve istihbaratı, diğer yanda Koçgiri ve Dersim Kızılbaş Kürtleri ile eşzamanlı ilişkileri, tutukluluk, mahkûmiyet, serbest bırakılma ve iki defa Ermenilerden boşalmış manastır çiftliklerinin kendisine hediye edilmesi, 1926 Dersim-Koçan direnişini kanla bastıran hareketin içinde binbaşı olarak bulunup aynı zamanda direnişçilere yardımcı olma hikayesi, 1937-38 Dersim soykırımı arifesinde Suriye'ye çıkış, "Dersim Generali Seyid Rıza" adına sahte bildiri yayınlama gibi dikkat çekici durumları ve çok yerde kendi kendini ele veren çelişkili anlatımları dikkate alındığında, ikili oynamış bir kişilik olduğuna kanaat getirmemek mümkün değil. Onun yazdığı iki kitap içindeki çelişkileri, kaçamak, şüpheli ve açık verici yönleri irdeleyen Sait Çiya, yazılı ve sözlü başka kaynaklarla karşılaştırmalı olarak büyük ölçüde deşifre etmiş; "Baytar Nuri'nin Örtülü İtirafı" başlıklı yazısında ayrıntılarıyla ortaya koymuştur. (Bkz: Kızılbaş Dergisi, Ağustos 2011, sayı 5, sayfa 20-27)

[2] M. Nuri Dersimi, Hatıratım, Doz Basım-Yayın-1997, s. 47

[3] M. Nuri Dersimi, age, s. 65

[4] M. Nuri Dersimi, age, s. 38-40

[5] M. Nuri Dersimi, age, s. 41

[6] Raffi, "Yergeri Liyagadar Joğovadzo, Çorrort Hador, Vibagner" (Toplu Eserleri, Dördüncü Cilt, Kısa Romanlar), Yerevan, 1984

[7] M. Nuri Dersimi, age, s. 67

[8] M. Nuri Dersimi, age, s. 48

[9] M. Nuri Dersimi, age, s. 50-51

[10] Ermeni alfabesinin icadı miladi takvimle 405, Ermeni matbaacılığının ilk eseri de 1512 yılına aittir. Birinin 1500'ncü, diğerinin 400'ncü yıldönümlerinin 1913'te birlikte kutlanması muhtemelen hazırlık çalışmalarının zaman alması sonucudur.

[11] Pars Tuğlacı, Tarih Boyunca Batı Ermenileri, Cilt 3, 1891-1922, Pars Yayınları, 2004, s. 601

[12] M. Nuri Dersimi, age, s. 57

[13] Vahan Bayburtyan, Kırdarı, Haygagan Hartsı yev Hay Kırdagan Haraperutyunnerı Badmagan Luysi Nerko (Tarihin Işığında Kürtler, Ermeni Sorunu ve Ermeni-Kürt İlişkileri), Yerevan-2008, s. 123-125

[14] M. Nuri Dersimi, age, s. 58

[15] Hamo K. Vartanyan, "Arevmıdahayeri Azadakrutyan Hartsı yev Hay Hasaragagan-Kağakagan Hosanknerı XIX Tari Verçin Karortum" (19. Yüzyıl Son Çeyreğinde Batı Ermenilerinin Kurtuluş Sorunu ve Ermeni Sosyal-Siyasal Akımları), Yerevan, 1967, s. 202

[16] M. Nuri Dersimi, age, s. 43-44

[17] M. Nuri Dersimi, age, s. 43-44

[18] M. Nuri Dersimi, Kürdistan Tarihinde Dersim, Zel yayınları, 1994, s.80-84

[19] M. Nuri Dersimi, Hatıratım, s. 46

[20] M. Nuri Dersimi, age, s. 64

[21] M. Nuri Dersimi, age, 65-66